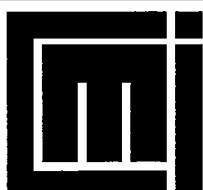

Teoriskapt virkelighet? Ny-klassisk teori og kvinnelige økonomiske aktører

Turid Bøe

WP 1997: 4

Working Paper
Chr. Michelsen Institute
Development Studies and Human Rights
Bergen Norway

ISSN 0804-3639

**Teoriskapt virkelighet?
Ny-klassisk teori og kvinnelige
økonomiske aktører**

Turid Bøe

WP 1997: 7

Bergen, March 1997

Working Paper WP 1997: 4

Teoriskapt virkelighet? Ny-klassisk teori og kvinnelige økonomiske aktører

Turid Bøe

Bergen, March 1997

Sammendrag:

Kjønnsaspektet er generelt sett fraværende i økonomiske analyser. Fraværet er tradisjonelt blitt oppfattet som en refleksjon av de økonomiske problemstillingenes og den økonomiske teoriens kjønnsnøytralitet, men er i den senere tid blitt kritisert for å skjule en grunnleggende forskjellsbehandling av mannlige og kvinnelige økonomiske aktører. I denne artikkelen har vi satt søkelyset på tradisjonell ny-klassisk teori og undersøkt denne teoriens grunnleggende eksplisitte og implisitte antagelser for om mulig å avdekke om teorien forskjellsbehandler kvinner og menn. Konklusjonen er at det gjør den, hovedsakelig ved å ekskludere typiske kvinnelige aktiviteter og kvinnelig verdiskapning fra økonomiske analyser.

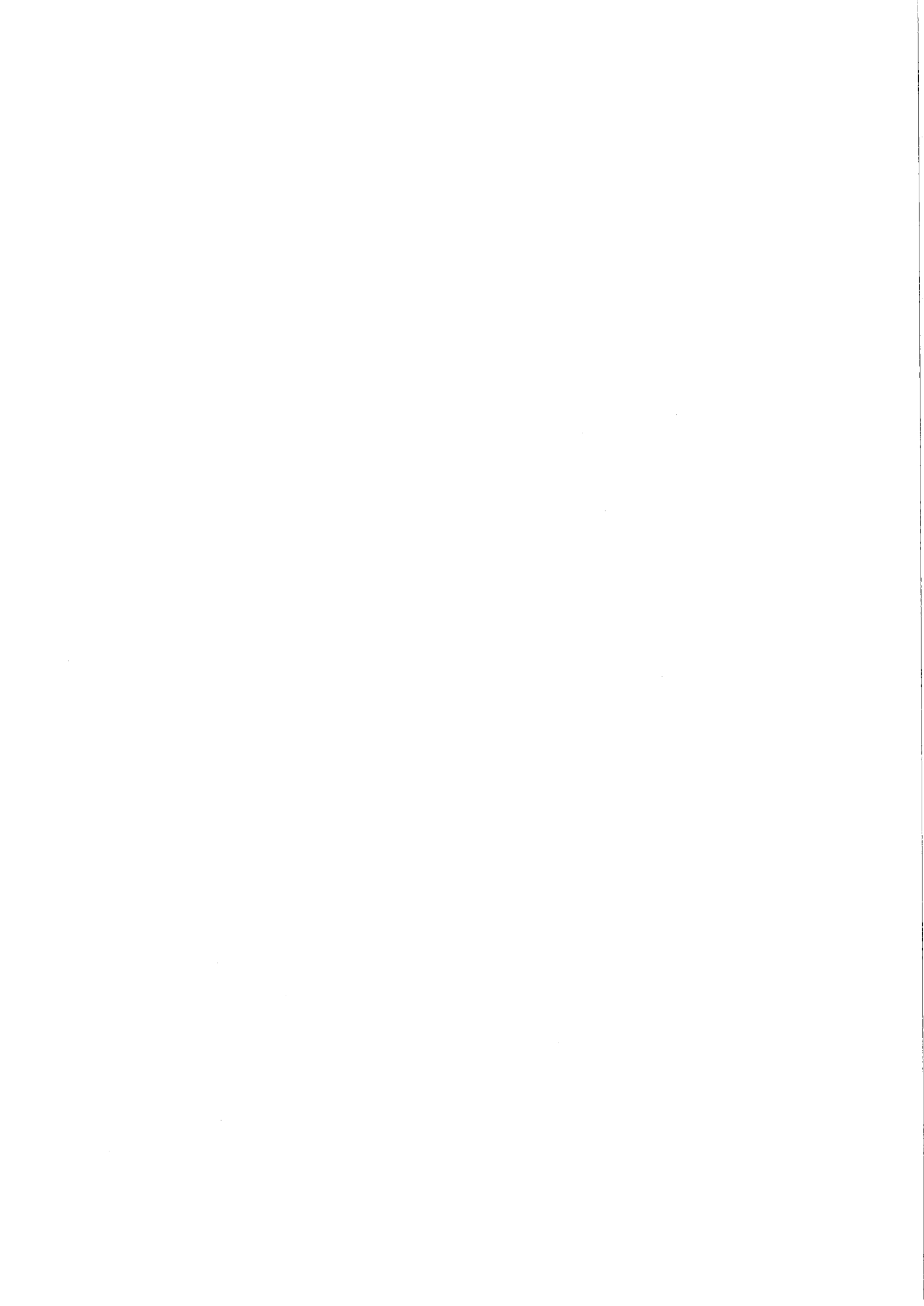
Stikkord:

Økonomisk teori
Kvinner

*To be ordered from Chr. Michelsen Institute, Fantoftvegen 38, N-5036 Fantoft, Bergen,
Norway. Telephone: +47 55574000. Telefax: +47 55574166*

Innhold

1. Innledning	1
2. Økonomisk teori	2
3. Ny-klassisk teori	3
3.1. Institusjonell ramme	4
3.2. Ressurs	6
3.3. Alternativ bruk	7
3.4. Behov	7
4. Teoriens verdensbilde	8
4.1. Effektiv ressusbruk	8
4.2. Inntektsfordeling	12
5. Avslutning	12

1. Innledning

FNs årlige rapport om utviklingssituasjonen i verden, "Human Development Report" (HDI), fokuserte i 1995 på forholdet mellom kjønn og utvikling. Utvikling er i følge HDI-95 en prosess som gjør det mulig for mennesker å leve lenger, bli mer produktive og oppnå et mer fullverdig liv. Ved å fokusere på forholdet mellom kjønn og utvikling, søkte rapporten å gi et bilde av sammenhengen mellom et menneskes kjønn og dets mulighet til å delta i en slik positiv utviklingsprosess.

Rapporten slo fast at denne muligheten er kjønnsavhengig. Menn har både bedre muligheter til å utvikle sine iboende evner (målt ved utdannelsesnivå, inntekt og levealder) samt langt bedre muligheter til å utnytte disse evnene i samfunnsmessig sammenheng (målt ved andel i parlament, i ledende stillinger i produktiv virksomhet samt lønnsbetingelser) enn kvinner. Kvinnenes begrensede deltagelse i samfunnets formelle politiske og økonomiske sektorer skyldes for det første at de møter legale og institusjonelle stengsler som forhindrer dem i å delta, men også at deres forpliktelser og arbeidsoppgaver i relasjon til familien hindrer dem i å delta på lik linje med menn.

Vel så viktig var det imidlertid det faktum at det kvinner faktisk gjør ikke blir lagt merke til eller verdsatt i samfunnsmessig sammenheng. I følge HDI-95 skyldes dette at kvinnenes innsats ikke regnes med når verdiskapningen i samfunnet, målt bl.a. ved bruttonasjonalproduktet, fastsettes. I følge vårt syn skyldes imidlertid usynliggjøringen av kvinners innsats ikke bare nasjonalregnskapsstatistikken, men vel så mye de økonomiske teorier og modeller som benyttes som analyseverktøy når man studerer økonomiske problemstillinger i samfunnet. Generelt sett er kjønnsaspektet fraværende i de økonomiske modeller som benyttes. Dette oppfattes i de fleste tilfeller ikke som noe problem da problemstillingene som analyseres anses å være kjønnsnøytrale. Som eksempel kan nevnes makroøkonomisk stabilitet og internasjonal konkurransevne, eller problemstillinger innen nærings- og/eller offentlig økonomi. Utelatelsen av kjønn fra analysene tolkes som et uttrykk for teoriens kjønnsnøytralitet. Heller enn å fokusere på kjønn benyttes kategorier som representerer både kvinnelige og mannlige økonomiske aktører.

Denne påståtte kjønnsnøytraliteten har vært utsatt for kritikk de senere år. Diane Elson (1988) sier det slik:

"Macro-economic trends and macro-economic policies are usually presented in a language which appear to be gender neutral. No specific mention is made of gender or the sexual division of labour. However, this apparent gender-neutrality mask a deeper gender bias"

For å undersøke om økonomisk teori virkelig er så kjønnsnøytral som det vanligvis antas, vil vi i det følgende sette søkelyset på den rådende teoriretningen

innen faget - ny-klassisk teori - og undersøke denne teoriens synlig- eller usynliggjøring av kvinnelige økonomiske aktører.

2. Økonomisk teori

I henhold til standard lærebok definisjon er økonomi *studiet av hvordan knappe ressurser allokeres til alternativ bruk for å dekke uendelige menneskelige behov* [Se f.eks. Lipsey & Steiner (1981) s.5]. Denne definisjonen er mye brukt idet den anses å gi et lettfattelig og enhetlig bilde av økonomisk vitenskap samtidig som den peker på viktige forhold innen faget. Den er også såpass generell at den dekker forskjellige retninger innen økonomifaget.

Ser vi nærmere på denne definisjonen finner vi at den består av tre ulike ledd.

Allokering av knappe ressurser
til alternativ bruk
for å dekke uendelige menneskelige behov.

I henhold til definisjonen søker økonomisk teori svare på *hvordan* knappe ressurser allokeres, evt. bør allokeres, til alternativ bruk. Vekten legges på sammenhengen mellom det første og det andre leddet i definisjonen. Denne sammenhengen fremstår som økonomiens analyseområde. Det siste leddet i definisjonen fungerer som motivasjon eller forklaring på *hvorfor* det er interessant å analysere sammenhengen mellom ressurser og bruk.

For å kunne gi et svar på dette *hvordan* må følgende problemstillinger være avklart.

- hva regnes som en ressurs,
- hvilke ressurser er det er knapphet på,
- hvilke alternative anvendelsesmuligheter finnes,
- hvilken institusjonell ramme skjer ressursallokeringen innenfor,
- hvilke prinsipper bør ressursallokeringen skje i henhold til.

Med hensyn til *hvorfor* det er interessant å studere alternativ bruk av ressurser fremstår følgende problemstillinger som relevante.

- hva er et behov,
- hvordan oppstår/endres slike behov,
- hvordan kan de dekkes, og
- hvordan foretas avveinger mellom ulike behov.

Med utgangspunkt i problemstillingene overfor søker vi å få klarhet i hvilke antagelser tradisjonell ny-klassisk teori bygger når den analyserer

ressursutnyttelsen og behovstilfredstillelsen i samfunnet. Ved å sette antagelsene sammen til et hele, fremtrer teoriens bilde av den verden som studeres. Interessant i denne sammenheng er den plass kvinnelige økonomisk aktører tildeles i dette verdensbildet.

3. Nyklassisk teori

Nyklassisk teori er en aksiomatisk teori¹ som tar adferden til individuelle økonomiske aktører og samhandlingen mellom disse som utgangspunkt for analysen. Teorien baserer seg således på prinsippet om metodologisk individualisme. Metodologisk individualisme og motsatsen metodologisk kollektivismen forteller hvilke premisser som ligger til grunn for teorien når det gjelder å forstå sammenhengen mellom helheten og dens deler. Metodologisk individualisme tar utgangspunkt i enkeltdelene og forutsetter at delene er byggesteiner som helheten dannes av. Helheten blir sett som summen av delene, helheten har ingen egenskaper som ikke logisk følger av egenskaper ved delene eller sammensetningen av disse.

Basisdelene i ny-klassisk teori er individer eller grupper av individer som ivaretar sentrale økonomiske funksjoner. Produsenter og konsumenter er nærliggende eksempler. I nyklassisk teori sammenfattes konsumentenes adferd ved hjelp av en nyttefunksjon og produsentenes adferd ved hjelp av en profittfunksjon. Nytte-/profittfunksjonene uttrykker både egenskapene ved de funksjonelle enhetene og relasjonene mellom dem. Egenskaper som antas å være uten relevans for produsentenes/konsumentenes funksjon i økonomien skrelles bort, og basisenheter fremstår som enkeltindivider/grupper avkledd alle sosiale relasjoner. Deres handlinger, oppfatninger, preferanser o.l. beskrives uten referanse til struktur- eller overindividuelle kategorier.

Når en velger å studere samfunnet ved hjelp av teorier basert på metodologisk individualisme, så vil de egenskaper som tillegges de enkelte basisenheter og de sammenhenger som antas å eksistere mellom disse, utgjøre sentrale eksplisitte - og implisitte - antagelser analysen baserer seg på. De implisitte antagelser er i denne sammenheng de mest interessante. Kun ved å avdekke disse vil det være mulig å

¹ I følge Aasness (1989) "går den aksiomatisk metode for teoribygging ut på at en tar utgangspunkt i visse udefinerte termer (grunnleggende begreper, basisvariable) og visse aksiomer (forutsetninger) som er utsagn om (relasjoner mellom) de udefinerte termene. Nye termer (begreper, variable) defineres ved hjelp av de udefinerte termene og anerkjente regler for definisjoner. Teoremer er utsagn om termene som utledes ved hjelp av anerkjente regler for deduksjoner. Et aksiomatisk system er et sett av udefinerte termer og aksiomer og alle termer og aksiomer som kan utledes fra dem. En aksiomatisk teori er et aksiomatisk system eller en delmengde av et slikt system, der en inkluderer alle aksiomene og de udefinerte termene, men hvor en f.eks. bare inkluderer de teoremer som allerede er bevist (s.146).

fastslå om ny-klassisk teori kan sies å være kjønnsnøytral eller ikke. Med dette for øyet vil vi i det følgende ta utgangspunkt i teoriens eksplisitte antagelser og derigjennom søke å besvare problemstillingene reist i forrige avsnitt. Gjennomgangen starter med å klargjøre hvilken institusjonell ramme ressursbruk og behovtilfredstillelse studeres innenfor².

3.1. Institusjonell ramme

Ny-klassisk teori forutsetter at økonomisk samhandling bygger på prinsippene om privat eiendomsrett til ressurser og produkter; individsuverenitet og frivillig bytte. Teorien antar at det eksisterer upersonlige relasjoner mellom partene som deltar i byttet, og kun aspekter ved aktørene som er relevante i byttesituasjonen - i praksis hva en tilbyr og etterspør - inkluderes i analysene. Aktørene antas å være rasjonelle i den forstand at de søker å maksimere en gevinstfunksjon gitt de adferdsbeskrivelser som foreligger. Drivkraften i samhandlingen er individenes ønsker om å oppnå flere goder, både materielle og ikke-materielle. Ved å anta at det ikke er mulig for aktørene å nå et metningspunkt der alle ønsker er oppfylt samtidig, vil denne drivkraften være aktiv, og identisk, i alle ulike situasjoner. Aktørene antas i det normale tilfellet å være egoistiske, dvs. aktørene er kun interessert i utfall som påvirker dem selv.

Ved å kombinere elementene privat eiendomsrett, upersonlige relasjoner og frivillig bytte basert på tilbud og etterspørsel framtrer *markedet* som den naturlige institusjon for samhandling og bytte³. Markedet betegner det sted der kjøpere og selgere møtes, men også den måte kjøpere og selgere møtes og samhandler på. Markedet som *institusjon* har elementer av begge disse betydninger i seg, men markedet som samhandlingsform gis større vekt enn markedet som samhandlingssted (Steiner, 1968). Sentrale trekk ved markedet som samhandlingsform er i følge Palmer (1991) at det skjer allokering av ressurser og produkter mellom personer med ulike interesser via forhandlinger og bytte.

Markedet som sådan tilhører samfunnets offentlige rom⁴. Økonomi blir således studiet av de økonomiske aktørenes tilpasninger i dette offentlige rommet. Tilpasninger i den private sfære eller husholdet faller i normalt tilfellet utenfor teoriens analyseområde. Produksjonen i samfunnet forutsettes å foregå i *bedrifter*

² I følge Russel-Hansson (1969) er teoriene brillen som farger vår oppfatning av samfunnet som omgir oss. Vår oppfatning av samfunnet er således avhengig av den teori vi benytter til å studere det.

³ Gitt forutsetningene ovenfor fremstår markedet som den institusjon med lavest transaksjonskostnader. Jevnfør Williamson (1991).

⁴ Innen økonomisk teori benyttes dikotomien offentlig/privat til å uttrykke statlige versus ikke statlige aktiviteter. Innen andre samfunnsvitenskaper og filosofi nyttes dikotomien imidlertid til å betegne forskjellene mellom familiens private sfære og storsamfunnets offentlige sfære. Når vi her hevder at markedet tilhører samfunnets offentlige rom nyttes dikotomien i denne siste betydningen.

som produserer varer og tjenester for markedet. Bedriftene kjøper også selv sine innsatsfaktorer på markedet. Produksjonsprosessen representeres ved hjelp av en produktfunksjon som viser den tekniske sammenhengen mellom innsatsfaktorer og ferdigprodukt. Motivet bak produksjonsaktiviteten er å maksimere bedriftens profitt eller kapitaloverskudd⁵. Profittmaksimering krever effektiv bruk av innsatsfaktorene, dvs økonomisering med faktorene slik at et gitt produksjonskvantum frambringes til lavest mulig kostnader. Økonomiseringen omfatter naturlig nok kun innsatsfaktorer det koster noe for bedriften å bruke.

Individ eller *hushold* ivaretar rollen som arbeidskraftsreservoar og som konsumerende enheter i samfunnet. I rollen som arbeidere selger individene sin arbeidskraft på markedet og som konsumenter benytter de sin inntekt til å kjøpe markedsvarer⁶. Individenes arbeid- og konsumaktiviteter er antatt motivert ut fra et ønske om å maksimere nytten. Med utgangspunkt i eksogent gitte preferanser⁷, individuell ressursbeholdning og mulige valgalternativ, antas det at aktørene velger det beste alternativet, det (eller de) som maksimerer deres nytte. Nyttemaksimering krever på samme måte som profittmaksimering effektiv bruk av tilgjengelige ressurser og produkter.

Økonomi fremstår således som studiet av isolerte produksjons- og konsumprosesser, samt mekanismen som binder disse sammen. Og den sentrale samfunnsmessige sammenbindende mekanismen som knytter produksjons- og konsumsfæren sammen, er *markedet*. Via produktmarkedene fordeles ferdigprodukter mellom konsumenter på basis av deres preferanser og betalingsevne. Via arbeids- og finansmarkeder distribueres samfunnets totalinntekt mellom arbeidskjøpere og arbeidsselgere.

I tillegg til individ/hushold/bedrifter ses *staten* som en sentral aktør i markedsøkonomien. I tradisjonell økonomisk velferdsteori ses staten som en enhetlig størrelse med et enhetlig mål. Statens mål er å maksimere samfunnets totale velferd, uttrykt ved hjelp av en velferdsfunksjon. For å oppnå dette målet kan staten delta som en vanlig deltager på markedet, men har i tillegg mulighet til å påvirke selve markedsmekanismen. Staten er for det første med å sette betingelsene markedstransaksjonene skjer innenfor, samtidig som staten selv ikke er bundet av disse men har mulighet til å sette seg over markedets regler. Staten kan gripe inn i de ulike markedene ved å innføre kvantumsmessige- (kvoter) eller prismessige reguleringer (subsidiar, skatt, avgift), ved å innføre direkte overføringer mellom markedsaktørene, f.eks. i form av inntektsoverføringer, eller i form av statlig, ofte ikke-profittbasert, produksjon av varer og tjenester.

⁵ En grunnleggende antagelse i de fleste økonomiske analyser av bedriftsadfærd er at bedriftene har profittmaksimering som mål (Varian; 1992, s. 25).

⁶ Dette bildet modifiseres innen husholdsøkonomien (Becker et.al) som studerer husholdets allokering av arbeidskraft mellom hjemme- og markedsproduksjon.

⁷ Preferansene er antatt uavhengige av den aktuelle valgsituasjon aktørene står i, eller de rammebetingelser handlingene skjer innenfor.

Men til tross for statens mulighet til å påvirke er markedet det primære. Sentrale spørsmål innen økonomisk forskning dreier seg således om hvilken markedstilpasning som kan sies å gjelde i ulike situasjoner, utledning av karakteristika ved forskjellige markedstilpasninger samt myndighetenes mulighet til å regulere økonomisk aktivitet i ulike markedssituasjoner.

3.2. Ressurs

En ressurs kan defineres som alt som enten direkte eller via sin funksjon som innsatsfaktor i produksjonen, kan dekke menneskelige behov. Det skilles vanligvis mellom naturressurser og menneskelige ressurser. Naturressursene omfatter alt som finnes i naturen og som mennesket kan gjøre nytte av for å produsere og konsumere, så som jord, olje, fisk, trær, vann m.m. Naturressursene deles inn i fornybare og ikke-fornybare ressurser. Menneskelige ressurser er den menneskelige evne til å bearbeide naturens råvarer til produkter vi kan dra nytte av. Menneskelige ressurser omfatter således både den rent fysiske arbeidskapasitet og styrke, samt ferdigheter av praktisk og teoretisk art.

Ressurser inngår i økonomiske analyser kun hvis de er knappe, dvs. hvis det er konkurranse mellom ulik bruk av ressursen og valg må tas med hensyn til hvordan ressursen skal fordeles. I en markeds kontekst antas ressursknappheten å registreres i markedsprisene. Knappe goder, dvs. goder det er stor konkurranse om, oppnår høye priser, mens mindre knappe goder oppnår lavere priser. Goder det er overflod av får en pris lik null.

Knapphetsregistrering via markedsprisene fungerer imidlertid kun i situasjoner der aktørene konkurrerer om goder det eksisterer markeder for. Skulle det mangle markeder for et eller flere goder vil konkurransen om disse godene ikke fanges opp. Slike goder får følgelig ingen knapphetspris men fremstår som frie goder med pris lik null. Markedsimperfeksjoner av denne type kalles eksterne effekter eller eksternaliteter. En eksternalitet defineres som effekten av en eller flere aktørers handlinger på andre aktører, som markedssystemet ikke fanger opp. Et vanlig eksempel på en negativ eksternalitet er bedrifter som i sin tilpasning ikke tar hensyn til at deres produksjonsaktivitet resulterer i forurensninger som virker negativt inn på andre aktørers virksomhet. Markedssystemet fanger med andre ord ikke opp aktørenes konkurranse om godene friskt vann, frisk luft etc.

Eksternaliteter kan korrigeres ved at det opprettes markeder for de uregistrerte effektene (eks. omsettelige forurensingskvoter). Alternativt kan myndighetene gripe inn i eksisterende markeder og skattlegge/subsidiere aktiviteter som resulterer i negative/positive eksterne effekter. Den første tilnærmingen resulterer i direkte prissetting av de eksterne effektene, mens den andre justerer prisen på aktiviteten/produktet som frembringer eksternaliteten. Uansett tilnæringsmåte så er målet å komme nærmest mulig prinsippet om at en knapp ressurs er en ressurs hvis knapphet gjenspeiles i høy markedspris.

3.3. Alternativ bruk

Knappe ressurser kan i prinsippet anvendes på to ulike måter, de kan inngå som innsatsfaktorer i produksjonsprosesser eller nyttes direkte til konsum. All den tid det eksisterer mange ulike produksjonsprosesser og mange konsumenter i økonomien, må ressursene fordeles mellom de ulike produsentene og konsumentene. I en markedsøkonomi skjer denne fordeling i markedet via tilbud og etterspørsel. Ved at markedet fungerer som fordelingsmekanisme, vil alternative anvendelsesmåter begrenses til å omfatte ulike markedsrelaterte anvendelsesmåter. Personer eller prosesser som opererer utenfor markedet vil av denne grunn lett oppfattes som ikke-alternativer i sammenhengen.

3.4 Behov

Ny-klassisk teori forholder seg ikke direkte til begrepene behov og behov-tilfredstillelse, men tar utgangspunkt i begrepene preferanser og nytte. Preferanser uttrykker økonomiske aktørers rangering av alternative godekombinasjoner. Det er således mulig å se preferansene som uttrykk for individenes egne subjektivt opplevde behov. Slike subjektivt opplevde behov vil kunne gå på tvers av medisinsk eller samfunnsmessig definerte behov. Preferansene er antatt eksogent gitte, uavhengige av den aktuelle valgsituasjon aktørene står i eller de rammebetingelser handlingen skjer innenfor. Dette innebærer at preferansene eller individenes subjektivt opplevde behov eksisterer før den økonomiske aktiviteten tar til. Behovene er utgangspunkt for den økonomiske aktiviteten og påvirkes ikke selv av denne. Teorien forholder seg således ikke til spørsmålet om hvordan behov oppstår og endres. Menneskelige behov anses som relativt konstante og uforanderlige størrelser som hører til utenfor økonomiens problemområde⁸.

Behovene dekkes ved konsum av ressurser og produkter, både frie og knappe. Knappe goder fordeles via markedene der markedsprisene samt de ulike konsumentenes inntektsnivå fastsetter godefordelingen mellom dem. Dersom myndighetene skulle ønske å påvirke denne godefordelingen så kan markedsløsningen korrigeres enten via direkte inntektsoverføringer eller ved endring av de relative prisene i markedet.

⁸ Antagelsene om eksogent gitte preferanser, eller eksogent gitte nytte-funksjoner, som er konstante og upåvirkede av den valgsituasjon aktøren står i, gjør det mulig å forklare individenes endrede adferd i det offentlige markedsrommet som et resultat av endringer i priser og inntekt. Dersom antagelsen om eksogent gitte nyttefunksjoner ikke holder, enten som følge av at de uobserverbare nyttefunksjonene enten selv endres systematisk som repons på endringer i priser eller inntekt, eller som et resultat av at de er avhengige av hverandre, vil grunnlaget for å operere med en slik enkel sammenheng mellom pris- og/eller inntektsendringer og adferdsendringer forsvinne.

Med hensyn til avveiiinger mellom ulike behov, så gir teorien intet svar på hvilke konkrete behov økonomien bør dekke. Heller enn å fokusere på hvilke mål som bør oppfylles, konsentreres oppmerksomheten omkring tilgang til, og fordeling av, inntekt som gjør det mulig for aktørene å oppfylle egne prioriterte behov basert på egne, subjektive avveiiinger.

4. Teoriens verdensbilde

Analysen i foregående viser at *markedet* innehar rollen som *styrende prinsipp* innen ny-klassisk økonomisk teori. Markedet er for det første den sentrale institusjon for samhandling og bytte som knytter produksjon og konsum sammen. I mer grunnleggende forstand fremtrer markedet som styrende prinsipp både med hensyn til hvilke ressurser som fremstår som knappe i økonomisk sammenheng samt hvilke alternative anvendelsesmåter som synes å eksistere for dem. Også når det gjelder behovtilfredstillelse, definert som tilgang til og fordeling av inntekt som muliggjør tilfredstillelse av individuelle behov, fremtrer markedet som den sentrale samfunnsmessige fordelingsmekanisme.

Gitt dette utgangspunktet vil vi i det følgende konsentrere oppmerksomheten omkring den ny-klassiske teoriens prinsipper for ressursallokering og inntektsfordeling. På hvilken måte påvirker det markedsfokuserte verdensbildet teoriens syn på hvordan et samfunn bør allokere sine knappe ressurser og sin inntekt mellom alternative anvendelsesmuligheter og aktører for å dekke menneskelige behov på best mulig måte? For å kunne besvare dette spørsmålet tar vi for oss den ny-klassiske teorenes sentrale analyseverktøy. Mer spesifikt dens prinsipper for effektiv ressursfordeling og inntektsfordeling.

4.1. Effektiv ressursbruk

Effektiv ressursbruk forutsetter at ressursene en har til rådighet allokeres til ulike aktiviteter på en slik måte at den totale godemengde som fremkommer blir størst mulig. For å finne frem til den mest lønnsomme måten å bruke en ressurs på, må gevinstene ved å bruke ressursen på en gitt måte veies opp mot gevinsten en taper ved å ikke bruke dem på den beste alternative måten. Dette tapet kalles alternativkostnaden ved å bruke en ressurs på en bestemt måte. Forutsetningen for effektiv ressursbruk er at gevinsten er større eller lik alternativ-kostnaden. Ellers ville det jo ha svart seg å bruke ressursen på den beste alternative måten.

Ny-klassisk teori skiller mellom privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk effektiv eller lønnsom ressursbruk. Privatøkonomisk lønnsomhet er definert i forhold til enkeltaktørers (individer, hushold, bedrifter) bruk av tilgjengelige ressurser for å oppnå best mulig eller lønnsomt resultat for egen del. Samfunnsøkonomisk

lønnsomhet er relatert til effektiv bruk av samfunnets totale ressursmengde for samfunnet som helhet. Teoriens antagelser om økonomisk rasjonelle aktører fører til at enkeltaktører antas å velge tilpasninger som er privatøkonomisk lønnsomme. Et hovedspørsmål innen ny-klassisk økonomisk teori er derfor om kombinasjonen av disse enkelttilpasningene vil resultere i en samfunnsøkonomisk lønnsom tilpasning. Eller med andre ord, vil privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet falle sammen?

Et av hovedresultatene fra mikroøkonomisk teori er at i en situasjon med perfekte markeder, så vil markedsprisen avspeile samfunnets alternativkostnad ved å bruke en ressurs på en gitt måte. Privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet vil derfor falle sammen. Et system med perfekte markeder er imidlertid et lukket system⁹. Alle ressursene som inngår i de økonomiske prosessene, og alt som produseres, er en del av systemet og fanges opp av markedene i systemet. Men hva skjer dersom systemet skulle lekke? Lekkasje i produktenden vil si at økonomisk aktivitet resulterer i produkt som ikke fanges opp av markedssystemet, og som derfor ikke får noen pris. Lekkasje i innsatsfaktorenden betyr at markedsproduksjonen benytter ressurser som ikke er registrert i noe marked og som av den grunn ikke har noen pris.

Lekkasje i produktenden resulterer i positive eller negative eksternaliteter i den grad lekkasjen virker inn på andre aktørers tilpasning. Er så tilfelle, vil det oppstå et sprik mellom samfunnsøkonomisk og privatøkonomisk lønnsomhet. I avsnittet om knappe ressurser så vi at eksterne effekter kan korrigeres enten ved at det opprettes markeder for dem eller ved at myndighetene griper inn i eksisterende markeder. Slik korrigerer er imidlertid avhengig av at de eksterne effektene er synlige. For å kunne korrigerer for dem må myndighetene være klar over at de eksisterer. Men hva som er synlig vil i de fleste tilfeller avhenge av konteksten det inngår i. I denne sammenheng vil *hva det konkurreres om* og *hvem som konkurrerer om det* være utslagsgivende faktorer. I og med at markedssystemet modellerer samhandling markedsaktører imellom så vil systemet pr. definisjon kun fange opp konkurranse disse aktørene imellom. Ikke registrerte effekter som virker inn på andre markedsaktiviteter og/eller markedsaktører vil av samme grunn bli langt synligere enn eksternaliteter som virker inn på aktiviteter eller aktører som opererer utenfor markedet. Økonomiske analyser har således en innebygget skjevhet mht. å overse eksternaliteter som virker inn på ikke-markedsmessige aktører og aktiviteter.

Lekkasje i innsatsfaktorenden utgjør ikke noe teoretisk problem så lenge godene som benyttes fritt er såkalte frie goder. Frie goder som finnes i overflod har en alternativkostnad lik null. Samfunnets kostnad ved å bruke godet på en gitt måte blir da også lik null, og samfunnsøkonomisk og privatøkonomisk lønnsomhet faller fremdeles sammen. Skulle godene som benyttes vederlagsfritt ha positiv

⁹ I tillegg til lukkethet kreves fravær av stordriftsfordeler, kollektive goder og andre markedsimperfeksjoner.

alternativkostnad derimot, så vil slik gratis bruk underestimerer de reelle samfunnsmessige kostnadene forbundet med å bruke ressursen på en bestemt måte. Privatøkonomisk effektiv ressursbruk samsvarer ikke lenger med samfunnsøkonomisk effektiv bruk.

Ressurser sysselsatt i ikke-markedsmessig produksjon er ikke registrert i noe marked. Slike ressurser har derfor en tendens til å fremstå som frie goder i samfunnsøkonomisk sammenheng og kostnaden ved markedsmessig bruk av dem vil lett underestimeres. Med hensyn til hva som defineres som relevant i markedsmessig sammenheng er den ny-klassiske teoriens skille mellom arbeids- og fritidsaktiviteter sentralt. Teorien skiller mellom arbeids- og fritidsaktiviteter ut fra *hensikten med aktiviteten*. Arbeidsinnsats utføres for å oppnå kompensasjon, mens fritidsaktiviteter utføres fordi aktivitetene i seg selv bringer aktørene nytte. Når det gjelder arbeidsinnsats, så kompenseres denne enten ved at arbeideren konsumerer de produserte godene direkte, ved at han selger disse godene på markedet eller ved at selve arbeidsinnsatsen lønnes. Med hensyn til fritidsaktiviteter derimot, så vil det faktum at selve aktiviteten settes i sentrum for oppmerksomheten gjøre det uinteressant å undersøke om aktiviteten resulterer i noe produkt, hvilket/hvilke produkt som eventuelt fremkommer eller hvordan individet/samfunnet nytter disse produktene. Det hensiktsdefinerte skillet mellom arbeids- og fritidsaktiviteter fører til at kun produkter fremkommet gjennom arbeidsinnsats inkluderes i økonomiske analyser. Produkter fremkommet via aktiviteter definert som fritidsaktiviteter blir dermed usynlige i økonomisk sammenheng. Analysene vil derfor ikke undersøke om produksjonen av fritidsproduktene skjer i henhold til teoriens prinsipper for lønnsom produksjon. Ei heller vil man undersøke hvordan samfunnet allokterer og utnytter eventuelle fritidsprodukter, hva produksjonen koster samfunnet og produsentene, hvem som betaler og hvem som drar nytte av dem.

Skillet mellom arbeids- og fritidsaktiviteter er sentralt mht. utelatelsen av husholdsproduksjon fra ny-klassiske økonomiske analyser. Teorien har tradisjonelt ikke forholdt seg til husholdets produktive og reproduktive virksomhet. Husholdet har vært sett som en ren konsumentenhet og et arbeidskraft-reservoar. Konsumaktivitetene antas å gi aktørene direkte nytte og den forutsettes samtidig å vedlikeholde arbeidernes arbeidskraft. Teorien bygger således på en implisitt antagelse om at produksjonsaktiviteten i husholdet er en fritidsaktivitet. Problemer knyttet til produksjon av ny arbeidskraft reises ikke. Teorien forsøker ikke å forklare hvorfor mennesker får barn, eller hvorfor noen får flere enn andre. Barna kommer enten med storken (dvs. de er eksogent gitte) eller er et uintendert resultat av seksuell aktivitet (dvs. nesten tilfeldig fordelt resultat av ikke-økonomisk aktivitet). Teorien ser bort fra den omsorgsaktiviteten som må til for å transformere et lite nyfødt barn til et fullt utvokset arbeidsført individ. Den

gir dermed inntrykk av at barna enten kommer til verden fullt arbeidsføre, eller at omsorg for barn er en form for fritidsaktivitet for husholdet¹⁰.

Analysen som kun omfatter markedsrelevante aspekter ved menneskelig virksomhet, vil være ute av stand til å se kostnader og gevinster knyttet til bruk av arbeidskraft i ikke-markedsmessige virksomheter. Et samfunnsmessig effektivitetsbegrep basert på den tradisjonelle økonomiske teoriens premisser gir således et fortegnnet bilde av de reelle samfunnsmessige kostnadene knyttet til bruk av menneskelig, og særlig kvinnelig, arbeidskraft i ulike aktiviteter og produksjonssfærer. Husholdets plassering på utsiden av markedssfæren fører til at det som skjer innen husholdet, hvordan konsumgodene fordeles mellom de ulike husholdsmedlemmene, hvordan husholdsaktiviteten organiseres, hva den resulterer i og hvordan den påvirker, og påvirkes av, den øvrige økonomiske aktiviteten i samfunnet ikke problematiseres eller inngår som element i samfunnsøkonomiske analyser.

Teorien farger således vår oppfatning av hvilke aktiviteter det vil lønne seg for samfunnet å satse på, hvilke effektivitetsgevinster som kan oppnås ved å endre ressursbruken mellom ulike aktiviteter samt de ulike næringenes vekst-potensiale. Usynliggjøringen skapt av den eksisterende teorien fører til at kvinnelige aktiviteter utenfor markedet fremstår som ikke-alternativer. Når husholds- og reproduksjon ses som ikke-produksjon heller enn som alternativ form for økonomisk produksjon, vil samfunnet (økonomen) ha vanskelig for å innse at det kan være samfunnsøkonomisk lønnsomt å investere i, og bedre rammevilkårene for, denne produksjonen. Mangel på komplementære ressurser fører i mange tilfeller til lav produktivitet og lite effektiv utnyttelse av kvinnelig arbeidskraft¹¹. Tradisjonell økonomisk teori som begrenser seg til å evaluere ressursfordelingen mellom ulike markedsmessige produksjonsaktiviteter og produksjonssektorer, overser at endret ressursfordeling mellom ikke-markedsmessig og markedsmessig produksjon kan være et vel så viktig effektivitetsfremmende tiltak som endret fordeling innen markedssfæren.

¹⁰ Antagelsen om at omsorgsaktivitet er en form for fritidsaktivitet uttrykkes eksplisitt i modeller som tar sikte på å forklare kvinner arbeidskraftstilbud til betalt og ubetalt arbeid. Kvinnes antas å fordele sin tid mellom markedsarbeid, hjemmeproduksjon og fritidsaktiviteter/-omsorgsarbeid [Grounau (1977), Torp (1981)]. Det definisjonsmessige skillet mellom fritidsaktiviteter og omsorgsarbeid på den ene siden og hjemmearbeid på den andre går på hvor lett tid og markedsgoder lar seg substituere. Er tid og markedsgoder nære substitutter er det hjemmearbeid. Hvis tid og markedsgoder vanskelig lar seg substituere er det omsorgs- eller fritidsaktiviteter. Det spesielle ved at tid vanskelig, eller slett ikke, lar seg erstatte av markedsgoder er begrunnelsen for å behandle fritidsaktiviteter og omsorgsarbeid som samme type tidsanvendelse. Omsorgsarbeid kjennetegnes i stor grad av at selve tidsdimensjonen er en del av formålet med aktiviteten, dette gjelder f.eks. stell av barn og samvær med barn. Slike aktiviteter kan ikke effektiviseres i den forstand at samme mengde omsorg kan gis i løpet av et kortere tidsrom slik at tid frigjøres til andre produktive formål.

¹¹ Dokumentert i særlig sterk grad når det gjelder kvinnelig jordbrukere i Afrika som tildeles dårligere jord og har langt mindre tilgang til kreditt og ny teknologi enn menn. Se f.eks. Palmer (1991).

4.2. Inntektsfordeling

I en markedsøkonomi vil inntekt fordele seg mellom ulike markedsaktørene i henhold til deres beholdning av salgbare goder samt prisen markedet fastsetter på de ulike godene. Menneskelig arbeidskraft er en viktig del av de fleste menneskers beholdning av salgbare goder. Via salg av arbeidskraften til markedet, enten direkte i form av lønnsarbeid eller indirekte i form av salg av arbeidsfrembragte goder, kompenseres arbeideren for sin arbeidsinnsats.

For kvinner som nytter hele eller store deler av sin arbeidskraft til å frembringe ikke-markedsomsatte husholdsprodukter, vil kompensasjon via markedet kun dekke en del av deres totale arbeidsinnsats. Men hva med den delen av arbeidet som utføres i hjemmet? Hovedparten av dette arbeidet er såkalt omsorgsarbeid som kommer andre mennesker til gode. Når ny-klassisk teori kategoriserer slikt arbeid som fritidsaktiviteter impliserer det at omsorgsarbeid utføres fordi det gir omsorgsarbeideren direkte nytte. Gleden ved å tjene barn, ektefelle, foreldre, m.m. fremstår som god nok grunn til å utføre omsorgsarbeidet. Denne gleden kompenserer for eventuelle kostnader omsorgsarbeideren har i forbindelse med omsorgsarbeidet. Kategoriseringen medfører videre at resultatet, som i denne forbindelse er andre menneskers helse, velvære og arbeidskraft, fremtrer som et ikke-økonomisk, ikke-produsert gode.

Økonomiske modeller som definerer kvinners arbeid i hjemmet som fritidsaktiviteter, skaper inntrykk av at disse aktivitetene ikke har krav på kompensasjon. En teoretisk tilnærming som fremstiller visse arbeidsoppgaver som ikke-økonomiske aktiviteter, legger føringer på hvordan dette arbeidet oppfattes både av de personer som utfører det, de som drar nytte av det og myndighetene som står for omfordeling av inntekt i samfunnet. Teoriutformingen bidrar også til at spørsmål angående kvinners rett til kompensasjon for sin omsorgsinnsats i hjemmet ikke så lett blir satt på den forskningsmessige eller politiske dagsorden. I en verden der kun arbeidsaktiviteter betinger betaling og der arbeidsaktiviteter begrenses til markeds-relaterte aktiviteter, blir det vanskelig å se kompensasjon i relasjon til aktiviteter som faller utenfor denne malen.

5. Avslutning

Forutsetningen om rasjonelle enkeltaktører som handler ut fra sin egeninteresse i situasjoner preget av upersonlige relasjoner medfører at byggesteinene i den ny-klassiske teorien fremstår som sosialt nullstilte individ løsrevet fra alle sosiale og historiske bånd. Individet anses bare utstyrt med sine preferanser, evner og sin rasjonelle fornuft. Økonomien tenkes konstituert ved at individene på basis av sine preferanser og ved hjelp av sin fornuft søker å etterleve visse prinsipper som

gjør det mulig for dem å maksimere nytten av tilgjengelig goder. Innsikt i disse prinsippene oppnås via riktig bruk av fornuften.

Et slikt oppsett nullstiller både individet og historien. Thommessen (1991) påpeker at denne metoden har både en metodologisk og legitimerende funksjon. Ved å nullstille individene skapes metodologiske forutsetninger som gjør det mulig å begrunne teoriens universelle gyldighet. Teoriens grunnleggende prinsippene gjelder uansett den historiske, kulturelle og sosiale kontekst individene inngår i. Metodens legitimerende funksjon går ut på at mennesket må ha mulighet til å tilpasse seg på den måte teorien forespeiler dersom det skal være mulig for samfunnet å oppnå optimal bruk av tilgjengelige ressurser.

Kombinasjonen mellom individenes antatte egenskaper (rasjonelle, egoistiske, ikke-metning) og relasjonene mellom enkeltindividene (privat eiendomsrett til ressurser og produkter, individsuverenitet, upersonlige relasjoner, frivillig bytte) medfører at markedet fremtrer som det naturlige sted for økonomisk samhandling. Ved at denne beskrivelsen gis universell gyldighet uavhengig av hvilken sosial kontekst individene inngår i, skapes det inntrykk av at mennesket, "the economic man", vil handle i henhold til markedslovene ut fra sin natur. Som følge herav blir kun markedstilpasninger relevante i økonomisk sammenheng, og realisering av maksimal velferd i samfunnet forutsetter virksomme og effektive markeder. Markedssamfunnet blir standarden på det materielt velykkede samfunnet som muliggjør maksimal velferd for alle samfunnets medlemmer, uansett rase, klasse og kjønn.

Å avgrense økonomiens analyseområde til markedsmessige aktiviteter kan virke som en uskyldig tilnærming hvis hensikt er å forenkle en komplisert og uoversiktlig verden. I følge Selle (1991) går samfunnsforskning nettopp ut på å forenkle gjennom å finne det typiske og grunnleggende. Forenklingen gjør forskeren i stand til å forstå sammenhenger og strukturer. Ulike teorier kan således sees som forskjellige analyseverktøy forskeren benytter for å nå de forskningsmessige mål han har satt seg. Valg av teori er imidlertid ikke bare uttrykk for valg av et spesielt instrument for å nå et gitt mål. Instrumentet påvirker selv dette målet ved at den setter rammer for hvilke problemer som kan stilles, for utforming av problemstillingene samt for hvilke løsningsforslag som kan aksepteres. Gjennomgangen av ny-klassisk økonomisk teori har vist at den måte en velger å forenkle virkeligheten på, former virkeligheten i større grad enn vi tenker over.

Forenkling går ut på å isolere fenomener og studere disse hver for seg. Når fenomener som naturlig henger sammen skilles fra hverandre vil enkelte sammenhenger stå tydelig fram, mens andre skjules og blir usynlige. Innen tradisjonell ny-klassisk teori rammer usynliggjøringen aktiviteter og sammenhenger som faller utenfor markedsrammen. Ved at ny-klassisk teori ikke inkluderer typisk kvinnelige aktiviteter som husholds- og reproduktivt arbeide i samfunnsmessig sammenheng, vil kvinner som utfører typiske kvinneoppgaver

fremstå som passive samfunns-deltakere som ikke yter noe økonomisk bidrag til oppbygging og utvikling av økonomien i landet. En slik fremstilling medfører for det første at kvinner ikke anses berettiget til kompensasjon for innsatsen og for det andre at satsing på eller investering i, kvinnelige aktiviteter ikke fremstår som lønnsomme for landet. "Ikke-arbeidende" kvinner inkluderes i samfunns-økonomiske analyser via velferdsteorien som omhandler fordeling av inntekt mellom ulike samfunnsgrupper. Ved at kvinner i rollen som husholds- og reprodusenter kun har rett på inntekt ut fra hva de er og ikke ut fra hva de gjør, vil et resultat der kvinner får langt færre ressurser til rådighet, og langt mindre økonomisk handlefrihet enn menn, ha en tendens til å fremstå som naturlig og rettferdig.

Utelatelsen av kjønn fra analysene kan således ikke sies å være et uttrykk for den ny-klassiske teoriens kjønnsnøytralitet, men representerer heller en forskjellsbehandling og skjult diskriminering av kvinnelige økonomiske aktører.

